

ANGLŲ KALBOS GRAMATINĖ INTERFERENCIJA ŠIAURĖS AMERIKOS LIETUVIŲ KALBOJE

L. PAŽŪSIS

Gramatinė interferencija yra viena labiausiai diskutuojamų bendrosios kalbotyros problemų. Iš vienos pusės, abejojama, ar gramatinė, ypač morfologinė, interferencija apskritai galima. Iš kitos pusės, teigiama, kad morfologinių sistemų interferencija iš principo gali būti neribota. Tokius prieštarigus teiginius, matyt, sąlygoja prieštaravimai, kurie iškyla, apibūdinant fundamentalias kalbotyros sąvokas. Iki šiol lingvistai nesutaria dėl skiriamųjų ribų tarp morfologijos ir sintaksės, gramatikos ir leksikos. Tačiau tokie nesutarimai negali ir neturi stabdyti gramatinės interferencijos tyrinėjimų. Jie ir toliau atliekami, nenubrėžus griežtesnių ribų tarp morfologijos, žodžių darybos, sintaksės ir frazeologijos.

Gerai suvokdamas problemos sudėtingumą, U. Vainraichas skiria tokius tris pagrindinius dviejų kontaktuojančių kalbų (A ir B) gramatinės interferencijos tipus:

- 1) A kalbos morfemos vartojimas B kalboje,
- 2) A kalbos gramatinio ryšio taikymas B kalbos morfemoms arba B kalbos gramatinio ryšio, neturinčio atitiktens A kalboje, ignoravimas,
- 3) B kalbos morfemos funkcijų pakitimas (išplėtimas, apribojimas), atsirandantis dėl B kalbos morfemos sutapatinimo su atitinkama A kalbos morfema¹.

Kalbant apie anglų kalbos įtaką Šiaurės Amerikos lietuvių kalbai, nuo pirmojo gramatinės interferencijos tipo galima iš karto atsiriboti. Nelaisvų (angl. *bound*) anglų kalbos morfemų (galūnių, priesagų, vadinamųjų tarnybinių žodžių ir pan.) išivių kalboje neaptinkama. Importuotų leksinių vienetų sudėtyje jos patenka į lietuvių kalbą, tačiau jų negalima laikyti tiesioginio perkėlimo atvejais, pvz.: *trikasas*, „pokštas“ (< *tricks*), *draiveris* „vairuotojas“ (< *driver*), *daininruimis* „valgomasis“ (< *dining room*), *džiasdeminit* „palauki(te) minutėlę!“ (< *just a minute*), *sana-vobičius* „kalės vaikas“ (< *son of a bitch*), *vacdijūz* „kas iš to“ (< *what's the use*).

Antrojo ir trečiojo tipų gramatinės interferencijos reiškinių pastebima ir Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje. Anglų kalbos įtaka išivių lietuvių kalbai morfologijos ir sintaksės lygmenyse, žinoma, nėra tokia akivaizdi, kaip žodyne. Tokie nukrypimai

¹ U. Weinreich, *Languages in Contact*, Mouton, 1968, p. 30.

mai nuo normos iš esmės netrikdo komunikacijos proceso. Netgi morfologiškai neintegruoti angliški skoliniai (būdvardžiai, daiktavardžiai), kuriuos šiuo atveju galima laikyti lietuvių kalbai būdingų gramatinių ryšių ignoravimo pavyzdžiais, yra toleruojami tik tokiu mastu, kokį sankcionuoja lietuvių kalbos žodžių gramatinių ryšių perteklius².

Gramatinė interferencija paprastai reiškiasi per koreliacinę funkcinių ryšių, kuris kalbų kontaktų sąlygomis atsiranda tarp atitinkamų dviejų kalbų žodžių. Primitytinis koreliacinių funkcinių ryšių išlyginimo siekimas gali būti realizuojamas lietuvių kalbos žodžių kaitybinių ar darybinių eilių susiaurinimu ar išplėtimu. Pavyzdžiui, vienaskaitiniai lietuvių kalbos daiktavardžiai dėl atitinkamų anglų kalbos daiktavardžių įtakos pavartojami daugiskaitos formomis³, arba pagal anglų kalbos modelį vyro pavarde pavadinama ir jo žmona⁴.

Anglų kalbos daiktavardžio posesyvo forma, lyginant su lietuvių kalbos daiktavardžio kilmininku, vartojama gana ribotai, tačiau anglų kalbai būdingas daiktavardžio ypatybės nusakymas kito daiktavardžio bendruoju linksniu, kurio atributyvinės funkcijos daugeliu atvejų sutampa su lietuvių kalbos santykinių būdvardžių funkcijomis. Tokia atributyvinė anglų kalbos daiktavardžio vartosena tam tikru mastu turi įtakos lietuvių išsiviečių kalbai. Ta įtaka reiškiasi tuo, kad Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje ima rasti nauji priesagos *-inis* santykiniai būdvardžiai, pvz.: *alginiai* žmonės (plg. angl. *wage earners*), *džiazinė* melodija (plg. angl. *jazz melody*), *ekraninis* rašytojas (plg. angl. *screen writer*), *filminis* rankraštis (plg. angl. *film script*), *kongresiniai* lyderiai (plg. angl. *congress leaders*), *petiniai* diržai (plg. angl. *shoulder straps*), *nariniai* mokesčiai (plg. angl. *membership dues*), *sekretorinės* išlaidos (plg. angl. *secretary expenses*), *sprausminis* lėktuvas (plg. angl. *jet plane*). Kalkiuojant anglų kalbos N + N junginius, lietuvių kalboje atsiranda nauji jau užfiksuotų santykinių būdvardžių su priesaga *-inis* vartosenos pavyzdžiai: *arklinės* lenktynės (plg. angl. *horse races*), *naminė* politika (plg. angl. *home policy*), *orinis* susisiekimas (plg. angl. *air transport*), *policinė* sargyba (plg. angl. *police guard*), *vasariniai* mėnesiai (plg. angl. *summer months*), *žieminės* šventės (plg. angl. *winter holidays*). Priesagos *-inis* būdvardžių atributyvinė vartosena plečiama ir anglų kalbos A + N junginių kalkiavimo keliu, pvz.: *pramoniniai* laimėjimai (plg. angl. *industrial achievements*), *kultūrinė* delegacija (plg. angl. *cultural delegation*), *prezidentiniai* rinkimai (plg. angl. *presidential elections*), *užsieninė* politika (plg. angl. *foreign policy*), *vidi-*

² Žr. L. Pažūsis, English Loanwords in American Lithuanian: Morphological Integration vs Morphological Non-integration, – Kalbotyra, XXIV (3), 1973, p. 43–45.

³ Žr. L. Pažūsis, Anglų kalbos semantiniai skoliniai Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje, – Kalbotyra, XXV (3), p. 27–36.

⁴ Žr. Ar tinka Petraitienei vadintis Petraičiu? – Gimtoji kalba, 1962, Nr. 4.

niai/vidujiniai reikalai (plg. angl. *internal affairs*), *tuojautinė akcija* (plg. angl. *immediate action*).

Dėl atitinkamų anglų kalbos veiksmažodžių įtakos keičiasi kai kurių lietuvių kalbos veiksmažodžių valentinis ryšys su antruoju determinantu. Pavyzdžiui, bivalentiniai lietuvių kalbos veiksmažodžiai *kovoti* ir *protestuoti* (plg. angl. *fight* ir *protest*), valdantieji antrąjį determinantą su prielinksniu, iš anglų kalbos perima tranzityvinio veiksmažodžio vartoseną: *Unija kovoja automaciją, kuri skubina darbą ir mažina darbo jėgą* L-73-37. *Jie protestuoja JAV imperializmą* L-73-15⁵. Lietuvių kalbos veiksmažodžiai, kurie paprastai turi antrąjį valentingumą daiktavardžio vietininkui arba naudininkui, taip pat pereina į tranzityvinių veiksmažodžių klasę: *Svetimšaliai dominuoja svarbiausias industrijas, nuo kurių priklauso Kanados ateitis* LB-73-9. *Bus daug naujenybių, du akordeonistai akomponuos choro dainas* V-74-11. *Pasilvanijoje kelius patruliuoja 1,200 gvardsmenų* LB-74-3. Lietuvių kalbos veiksmažodžiai, paprastai reikalaujantys antrojo determinanto naudininko ar vietininko, pereina į veiksmažodžių klasę, valdančią antrąjį determinantą su prielinksniu: *Kuopa taipgi ruošiasi prie banketo ...* L-73-21. „Ar jūs“, *teisėjas kalbėjo į jaunąjį, „imate šią moterį“* LB-68-33. *Jungtinės Valstijos gali atsiderinti į ekonominę atoslūgį (recesiją) ...* LB-73-22. *netikėjo į algų ir kainų kontrolės sėkmingumą* LB-74-14.

Gramatinė anglų kalbos interferencija neretai pasireiškia tuo, kad pastebimai padažnėja tam tikrų lietuvių kalbos žodžių formų vartoseną, pasirinkimo atveju joms teikiama pirmenybė. Pavyzdžiui, sudurtinių atliktnių laikų formų gausumą išievių laikraščiuose, matyt, galima paaiškinti anglų kalbos veiksmažodžių Perfect laikų įtaka. Neretai tokiais atvejais pagalbinio veiksmažodžio būti esamojo laiko formos praleidžiamos ir „būtojo kartinio laiko dalyvis reikšmės atžvilgiu yra absoliutus sudurtinės formos atitikmuo“⁶. *Jie pamynę po kojų visas demokratines teises* LB-74-11. *Ši žinia labai sukrėtusi ne tik eilinius piliečius ...* LB-74-11. *Paskyręs nemažą sumą pinigų šiam planui įgyvendinti* LB-74-11. *Prezidento Niksono populiarumas pakilęs iki 18 procentų* LB-74-13. *Nekurie žmonės išmokę pakelti savo kūno temperatūrą keliais laipsniais* LB-74-6. Dėl anglų kalbos įtakos lietuvių išievių laikraštinėje kalboje taip pat padidėja neveikiamosios rūšies formų funkcinis krūvis. Pasyvinių anglų kalbos konstrukcijų kopijavimas neretai tampa sintaksinė interferencijos priežastimi, pvz.: *tarnautojas, nešęs į banką \$268 000 čekių ir \$5000 pinigų, buvo plėšiko užpultas* L-72-16. *Florida šį sezoną yra sausakimšai prisigrūdusi turistais* L-72-16.

⁵ Daugiau pavyzdžių žr. B. Babrauskas, Amerikinės lietuvių kalbos likučiai, – Gimtoji kalba, 1960, Nr. 4(10), p. 73.

⁶ A. Paulauskienė, Dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodis, Vilnius, 1971, p. 105.

Dabartinėje anglų kalboje nemažą funkciją krūvį turi gerundijus – neasmenuojamoji veiksmazodžio forma, turinti veiksmazodžio ir daiktavardžio ypatybių. Dažna ir įvairi gerundinių junginių vartoseną turi įtakos ir lietuvių kalbos sakinio ir žodžių junginių struktūrai. Lietuvių kalboje gerundijaus funkcijas paprastai perima veiksmazodiniai daiktavardžiai su priesaga *-imas*: *Daugelis philadelphiečių nusiskundžia neturėjimu kuo nuvažiuoti į banketą* L–67–17. *Šio miesto gemblenerių įstaigų ir salūnų bartenderiai galvoja apie paskelbimą streiko*. L–67–33. ... *kritikavo kompanijos daktarus už nekreipimą dėmesio į sveikatos priežiūrą. Ji turėjo susitaupiusi \$ 10 nupirkimui dovanų motinai* L–72–3.

Anglų kalba, būdama tipiška analitine kalba, yra turtinga įvairių prielinksnių konstrukcijų. Dėl jų įtakos išėivių kalboje taip pat tolydžio linkstama prie prielinksnių žodžių junginių, savitai vystosi kai kurių lietuvių kalbos prielinksnių vartoseną, keičiasi jų distribucija ir aktualizacijos dažnumas.

Lietuvių kalboje, ypač jos tarmėse, prielinksnis *dėl* pavartojamas ir tikslui, paskirčiai žymėti. Tokios prielinksnio *dėl* konstrukcijos dabartinei lietuvių literatūrinei kalbai nėra būdingos, jos čia pakeičiamos naudininku arba bendratimi⁷. Tačiau dėl anglų kalbos prielinksnio *for* įtakos (jis atlieka tam tikras lietuvių kalbos prielinksniui *dėl* analogiškas funkcijas) prielinksnio *dėl* konstrukcijas, nurodančias tikslą ar paskirtį ir vis labiau plinta: *Kanada yra puiki vieta dėl girtuoklių* LB–70–27. *Tai bus dovana dėl Liaudies Balso pasveikinimo* ... LB–72–24. *Išrinkta visa valdyba ir direktoriai dėl 1974 metų* V–73–171. *Paštas išleido milijonus dolelių dėl įvedimo automatizacijos* LB–74–9. *Vienu žodžiu, tėvai nebeturės teisės rinkti mokyklą dėl savo vaikų* LB–74–16.

Dėl anglų kalbos prielinksnio *on* konstrukcijų nukrypstama nuo lietuvių kalbos prielinksnio *ant* norminės vartosenos: *Darbininkai nenori dirbti ant farmų* LB–71–32. ... *už poros valandų kelionės tarpe išsimėčiusių salų jau buvome ant Vancouver salos* ... LB–72–21. *Buvo gyvos diskusijos ant Centro Komiteto pasiūlymų* LB–74–8. *Matyti liberalai darbuojasi ant naujos programos* ... LB–72–22. Daiktavardis *operacija* išėivių spaudoje paprastai vartojamas su prielinksnio *ant* determinantu: *operacija ant kojos, operacija ant vidurių, operacija ant širdies, operacija ant rankos* ir pàn. Taip pat anglų kalba daro įtaką ir kitų lietuvių kalbos prielinksnių vartosenai, pvz.: *turės keletą savaičių būti po gydytojų priežiūra* LB–71–31. ... *darys didelę įtaką į Kvebeko ateitį* LB–70–1. *Į 12 valandų jie visi mirė ligoninėje* L–72–23. *susirinkimų nebus per du mėnesius* LB–74–14.

Apskritai anglų kalbos gramatinė interferencija Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje yra ryškiausia sintaksės lygmenyje. Anglų kalbos įtaka čia gal net nemažesnė,

⁷ Žr. Lietuvių kalbos gramatika, t. 2, Vilnius, 1971, p. 590–591.

negu žodyno srityje. Skirtumas tas, kad leksinei interferencijai labiau būdingas anglų kalbos vieneto importavimas, o sintaksinei interferencijai — anglų kalbos sintaksinio vieneto kalkiavimas. Išeivių kalboje atsiranda įvairios nenorminės sintaksinės konstrukcijos, neįprasti žodžių junginiai. Dar A. Senas yra pastebėjęs, kad laikas Amerikos lietuvių kalboje nusakomas, nusižiūrint į anglų kalbos sintaksinį modelį (plg. liet. *pusė po šešių* ir angl. *half past six*)⁸. Spauldoje randame tokį pavyzdį: *Pastatymas matomas ant CBC televizijos pusė po keturių* LB—72—22. Pagal anglų kalbos sintaksinį modelį jungtukas ir dažniausiai vartojamas vietoje prielinksnio su tokiuose sakiniuose, kaip: ... *paliko du ir pusę milijono dolerių turto* L—56—5. *Tokiais automobiliais nuvažiuoti vieną mylią atsies tik du ir pusę cento*... V—74—12. *Per dvejis ir pusę metų komitetas studijavo progas Amerikos vaikams į apšvietimą ir mokslą* L—74—13. Kalkės tipo žodžių junginiai įsigali ir nusakant amžių, aukštį, ilgį ir kitus matmenis: *Šulinys turėjo pakankamai spaudimo išmesti aliejų, vandenį ir dumblą dvi mylias aukštumo į orą* V—71—1. *Kalifornijos kalnuose rado 6 milijonų metų senumo lokio kauką* L—74—3. *St. Bernard veislės šuo, 106 svarų sunkumo, žaisdamas su berniuku, negyvai jį užkamavo* V—74—50.

Anglų kalbos žodžių junginių kalkiavimas keičia lietuvių kalbos žodžių sintaksinį ir semantinį rišlumą. Šiaurės Amerikos lietuvių spauldoje pastebima anglų kalbos veiksmazodžio *have* įtaka besivystančiam lietuvių kalbos veiksmazodžio *turėti* funkcijų plėtojimui: ... *ministrai turės konferencijas* LB—72—13. ... *jau turėjo platų pasikalbėjimą su maskviečiais* LB—67—49. *Nutarta laikyti susirinkimus kas mėnuo ir po jų turėti draugišką pasivaišinimą* V—74—15. *Pažangiečiai turėjo susirinkimėlių*... L—65—98. ... *kanadiečiai turėjo gražų pobūvį* L—65—99. *Niksonas turėjo pasitarimą su Nato lyderiais* LB—74—13. ... *turėjo susitikimą su studentais* V—74—48. *Po susirinkimo turėsime kavutės ir pyrago* L—72—19. Lietuvių kalbos tarmėse ir senesniuose raštuose veiksmazodis *laikyti* junginyje su daiktavardžiu gana dažnai vartojamas pažymėti veiksmo atlikimą pagal to daiktavardžio reikšmę. Dėl anglų kalbos veiksmazodžio *hold* ši funkcija yra palaikoma ir vis plačiau prigyja, pvz.: *laikyti repeticiją, laikyti susirinkimą, laikyti posėdį* ir pan. Anglų kalbos veiksmazodžio *take* ir daiktavardžio junginių vertiniai rodo lietuvių kalbos veiksmazodžio *imti* sintaksinio ir semantinio rišlumo pakitimus: *Marytė Tamelienė buvo susirgusi ir ėmė laiko pasveikti* L—67—9. *Paprastu paštu ima apie trejetą mėnesių kelionei* L—71—64. *71 procentas amerikiečių įtaria, kad jis ėmė dalyvumą planavime ar bandyme užglostyti Watergate* LB—73—15. *Pasirodo, Jonas, esąs grimavimo artistas, ėmęs kur sus toje šakoje jaunystėje* L—65—98. Lietuvių kalbai būdinga palyginti gana laisva žodžių tvarka, bet anglų kalbos įtaka

⁸ A. Senn, Einiges aus der Sprache der Amerika-Litauer. — Studi Baltici, 1932, № 2, p. 45. Amerikiniame anglų kalbos variante paprastai sakoma *half after six*.

negalima abejoti, nors ji nevisada pakankamai akivaizdi. Ypač į akis krinta įsigalinti postpozicinė objekto kilmininko vartoseną junginyje su veiksmažodiniu daiktavardžiu: *Streikas pasireiškė daugiausia blokavimu vieškelių* LB-74-3. ... *gaminimas „anti-missile“ ginklų baisiai daug lėšuoja* V-66-251. *B. Pearsonas pasisakė už ištraukimą ginkluotų pajėgų iš Europos* LB-68-17. *Reikia, kad verbavimas arba ieškojimas naujų narių nesiliautų* L-71-45. *Pirmą kartą Čilės kongresas vienbalsiai užgyrė nacionalizavimą svetimų šalių firmų* L-71-55. *Taip ir tęsis žudymas nekaltų žmonių* LB-74-11. Tokios žodžių tvarkos įsigalėjimas gali būti paaiškinamas postpozicine veiksmažodinio daiktavardžio ar gerundijaus adjunkto vartoseną anglų kalboje (turima galvoje vadinamosios „of-phrases“).

Sutrumpinimai⁹

- angl. – angliškai, anglų kalbės.
L – Laisvė, Brooklyn, N. Y.
LB – Liaudies balsas, Toronto.
liet. – lietuviškai, lietuvių kalbės.
p. – puslapis.
plg. – palygink.
pvz. – pavyzdžiui.
V – Vilnis, Chicago.

Vilniaus V. Kapsuko
universitetas
Anglų filologijos katedra

Įteikta
1974 m. rugsėjo mėn.

GRAMMATICAL INTERFERENCE OF ENGLISH IN AMERICAN LITHUANIAN

Summary

An attempt has been made to give a brief account of the grammatical interference of English in the Lithuanian immigrant language in North America. The transfer of English bound morphemes (such as inflectional endings, affixes, articles, prepositions) is not attested. The analysis is confined to the two types of grammatical interference: (1) the application of a grammatical relation of English to Lithuanian morphemes, or the neglect of a relation of Lithuanian which has no prototype in English, (2) through the identification of a specific Lithuanian morpheme with a specific English morpheme, a change (extension) in the functions of the Lithuanian morpheme on the model of the grammar of English (U. Weinreich).

⁹ Po laikraščio pavadinimo santrumpos pirmasis skaičius yra laikraščio leidimo metai, antrasis – laikraščio numeris.